

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

6 (406)

NOVEMBER – DECEMBER 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой

грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и WoS и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 6. Number 406 (2023), 242-253
<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.630>

© **E.N. Noyanov***, **M.D. Baidavletova**, **B. Edil**, **R.ZH. Mrzabayeva**, 2023
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.
E-mail: edl.noyanov@mail.ru

**PROBLEMS OF TEACHING THE TOPIC OF THE "NATIONAL
LIBERATION UPRISING LED BY SYRYM DATULY" IN THE
DISCIPLINE OF HISTORY OF KAZAKHSTAN**

Noyanov Edyl Noyanovich - Candidate of Historical Sciences, Acting Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

E-mail: edl.noyanov@mail.ru ORCID: [0000-0002-6732-1998](https://orcid.org/0000-0002-6732-1998);

Baidavletova Madina Dosbergenovna – PhD, senior lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

E-mail: madina.dosbergen@gmail.com ORCID: [0000-0002-3847-7758](https://orcid.org/0000-0002-3847-7758);

Edil Bekzhan - teacher, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

E-mail: beka-white@mail.ru

Mrzabayeva Raushan Zhalievnna — Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

E-mail: rosh85@mail.ru. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2349-3162>.

Abstract. The article discusses the problems of the national liberation uprising under the leadership of Syrym Datuly in teaching the discipline history of Kazakhstan. The consequences of Kazakh-Dzungar relations caused the Little and Middle Zhuz Kazakhs to accept the Russian protectorate. Joining the Russian Empire not only brought peace to these regions, but also influenced the feeling of colonial oppression. The policy of the tsar's administration in the region of West Kazakhstan, the struggle of the Little Zhuz Kazakhs to reclaim the border between the Volga and Zhayik rivers led to an uprising led by Syrym Datuly. The purpose of the proposed article is to systematically explain the theme of "National liberation uprising led by Syrym Datuly" in the discipline of "History of Kazakhstan" in secondary and higher educational institutions. Also, in the article will be discussed the study of the issue in the Soviet era and in modern Kazakhstan. Historical comparison, analysis, systematization methods are used in writing the article.

Keywords: teaching problems, discipline of history of Kazakhstan, national liberation uprising, Syrym Datuly, colonization

© Е.Н. Ноянов*, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева, 2023

КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

E-mail: edl.noyanov@mail.ru

«СЫРЫМ ДАТУЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС» ТАҚЫРЫБЫН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ноянов Еділ Ноянұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

E-mail: edl.noyanov@mail.ru. ORCID: [0000-0002-6732-1998](https://orcid.org/0000-0002-6732-1998);

Байдавлетова Мадина Досбергеновна – PhD, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан.

E-mail: madina.dosbergen@gmail.com. ORCID: [0000-0002-3847-7758](https://orcid.org/0000-0002-3847-7758);

Еділ Бекжан - оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан.

E-mail: beka-white@mail.ru

Мрзабаева Раушан Жалиевна — Әл-Фараби Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

E-mail: rosh85@mail.ru. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2349-3162>.

Аннотация. Мақала Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісін Қазақстан тарихы пәнінде оқытуға арналған. Қазақ-жоңғар қатынастарының салдары Кіші және Орта жүз қазақтарының Ресей протекторатын қабылдауына себепкер болды. Ресей империясы құрамына кіру бұл өңірлерде бейбітшілік әкелумен қатар отарлық қыспақты сезінуге де әсер етті. Патша әкімшілігінің Батыс Қазақстан өңірінде жүргізген саясаты, Кіші Жүз қазақтарының Еділ мен Жайық өзендері аралығын кері қайтарып алу мақсатында жүргізген күресі Сырым Датұлы бастаған көтеріліске әкеліп соқты. Ұсынылып отырған мақаланың мақсаты – орта және жоғары оқу орындарындағы «Қазақстан тарихы» пәні сабақтарында «Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтеріліс» тақырыбын жүйелі түрде түсіндіру болып табылады. Сонымен қатар қарастырылып отырған мәселенің Кеңестік дәуір мен қазіргі Қазақстанда зерттелуі талданады. Мақаланы жазуда тарихи салыстырмалы, талдау, жүйелеу әдістері қолданылды.

Түйін сөздер: оқыту мәселелері, Қазақстан тарихы пәні, ұлт-азаттық көтеріліс, Сырым Датұлы, отарлау

© Е.Н. Ноянов*, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева, 2023

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

E-mail: edl.noyanov@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕМЫ «НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ СЫРЫМА ДАТУЛЫ» ПО ПРЕДМЕТУ ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА

Ноянов Еділ Ноянович – кандидат исторических наук, и.о. доцента КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

E-mail: edl.noyanov@mail.ru. ORCID: [0000-0002-6732-1998](https://orcid.org/0000-0002-6732-1998);

Байдавлетова Мадина Досбергеновна – PhD, старший преподаватель, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

E-mail: madina.dosbergen@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3847-7758;

Едил Бекжан - преподаватель, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

E-mail: beka-white@mail.ru.

Мрзабаева Раушан Жалиевна — Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

E-mail: rosh85@mail.ru. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2349-3162>.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы преподавания темы «Национально-освободительного восстания под руководством Сырыма Датұлы» в дисциплине история Казахстана. Последствия казахско-джунгарских отношений заставили казахов Малой и Средней Орды принять российский протекторат. Вхождение в состав Российской империи не только принесло мир в эти регионы, но создали ощущение колониального гнета. Политика царской администрации в Западном Казахстане, борьба казахов Младшего Жуза за возвращение земель между реками Волгой и Жайыком привели к восстанию под руководством Сырыма Датұлы. Цель статьи - систематический анализ темы «Национально-освободительное восстание под руководством Сырыма Датұлы» по предмету «история Казахстана» в средних и высших учебных заведениях. Так же в статье сравниваются проблемы изучения данной темы в советское время и в современном Казахстане. При написании статьи использованы методы исторического сравнения, анализа и систематизации.

Ключевые слова: проблемы преподавания, предмет история Казахстана, национально-освободительное восстание, Сырым Датұлы, колонизация

Кіріспе

18-19 ғасырларда Қазақстан аумағында өткен көтерілістердің бастауында тұрған Сырым Датұлы басқарған көтерілістің тарихта алатын орны ерекше. Аталған тақырыпты орта мектеп пен жоғары оқу орындарында «Қазақстан тарихы» пәнін оқытуда Қазақстан жерінде өткен басқа да көтерілістермен салыстырмалы түрде оқытудың білім алушының тақырыпты игеруіне тигізер әсері мол. Сырым Датұлы бастаған көтерілістің шығу себептері – Еділ мен Жайық арасындағы жер мәселесімен, Орал казактарының Кіші Жүз казактарына жасаған озбырлығы, Кіші жүздегі хандық биліктің әлсіреуімен тығыз байланысты. Өз кезегінде көрсетілген себептер көтерілістің мақсатын анықтап, оның сипатын көрсетіп отыр. Көтерілістің ұзақ мерзімге созылуы оның патшалық Ресей әкімшілігі мен көтерілісшілердің мүддесінің жекеленген жағдайда түйісіп жатуымен тығыз байланысты тұсы бар. Көтерілістің қозғаушы күші де осы қозғалысқа қатысушы әлеуметтік топтардың мүддесіне сай жасақталған. Сырым Датұлы бастаған көтеріліс – Ресейдегі патша әкімшілігінің Батыс Қазақстан өңірінде жүргізген саясатына наразылық ретінде басталып, бұдан кейін екі ғасырға созылған 10-нан аса көтерілістердің болуына жол ашып берді. Өз кезегінде бұл көтерілістер қазақ

халқының бостандыққа, тәуелсіз ел болу ұмтылысын санада ұстауға себепкер болды. Сырым Датұлының көтерілісінің нәтижесі Еділ мен Жайық өзендері аралығының Кіші жүз қазақтарына қайтарылуына, бұл аумақта Ішкі Орда, яғни тарихта Бөкей Ордасы атымен қалған хандықтың құрылуына әкеліп соқты. Бұл жағдай аталған өңірдің кейіннен құрылған Қазақ КСР-і құрамына, бүгінде Қазақстан Республикасы құрамында сақталуына себепкер болып, еліміздің әлеуметтік-экономикалық ахуалына зор әсер етіп отыр. «Қазақстан тарихы» пәнінде «Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтеріліс» тақырыбын терең талдау жасау арқылы оқыту, тыңдаушының бұл тарихи оқиғаның салдарының бүгінгі күнге дейін оң әсері болғанын сезінуіне мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер

Кіші жүздегі Сырым Датұлы басқарған (1783-1797 жж.) ұлт-азаттық көтерілістің себептерін, барысы, нәтижелерін және салдарын Қазақстан тарихы пәнін орта мектеп пен жоғары оқу орындарында оқытуда жүйелі түрде түсіндіру аса маңызды болып табылады. Осы арқылы ұлт-азаттық көтерілістің мазмұны кеңінен ашылып қана қоймай, оның негізгі кезеңдері мен ерекшеліктеріне тарихи салыстырмалы талдау жасалынады. Мәселені жан-жақты ашып көрсету үшін кеңестік кезеңде және тәуелсіз Қазақстанда жарық көрген тарихи еңбектер талданады. Кеңестік кезеңде жарық көрген еңбектердің ішінде Н.Е. Бекмаханованың көзқарастарына талдау жасалса, ал тәуелсіздік жылдарындағы зерттеулерге Ж.Қасымбаевтың және С.М.Мәшімбаевтың Сырым Датұлына арнайы жазылған монографиясындағы пікірлері қарастырылады. Мұндай салыстырмалы талдаулар ұлт-азаттық көтерілістің барысын объективті бағалауға мүмкіндік берсе, екінші жағынан оқушылар мен студенттерде тарихи сыни талдау дағдысын арттыруға септігін тигізеді. Ал мұның өзі жастарды әрбір тарихи оқиғаны дұрыс, әрі жете түсінуге және оны шынайы бағалай білуге үйретеді. Бұл С.Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісті білім алушы жастарға жүйелі түрде түсіндірудің қажеттілігін көрсетеді.

Мәселені түсіндіруде объективтілік және тарихилық принциптері негізге алына отырып, тарихи-салыстырмалы, жүйелілік, баяндау және талдау әдістері кеңінен қолданылды.

Нәтижелері

Кіші Жүз жері Ресей протекторатын алғаш қабылдаған аймақ болғандықтан Ресей тарапынан қысымды алғаш болып сезініп, отарлық езгіге қарсы күресті алғаш бастаған этникалық бірлестік болып табылады. Қазақтардың алдымен, 1773-1775 жылдардағы Е.Пугачев бастаған көтеріліске қолдау көрсеткені, артынан 1783-1797 жж. Сырым Датұлы бастаған көтерілістің болуының басты себебі неде еді?

Жоғарыда аталған екі көтерілістің басты себептері бір мәселеден туындайды. Ол – Еділ мен Жайық арасындағы жер мәселесі болып табылады. Қазақ ауыз әдебиетінде жырланатын, қазақ тарихында ерекше орны бар бұл жерлерде XVIII ғасырдың соңғы ширегінде қазақтардың мекендемеуінің себептері неде?! Бұл сұраққа жауап беру – бірнеше ғасырлық тарихи шегініс жасауды

қажет етеді. 1628 жылы Есім хан Шығыстағы Қалмақ одағын талқандады. Алайда, сол жорықтан кейін шұғыл түрде Ташкентке аттануға мәжбүр болды. Өйткені, сол қалада билік құрған қазақтың екінші ханы – Тұрсын Есімнің жорықта жүргенін пайдаланып, оның туыстарын кепілдікке алу арқылы өзара қатынасты шиеленістіріп жіберді. Есімнің Тұрсын әскерін талқандауы «Қатаған қырғыны» атымен тарихта қалды. Бұл жағдай Есімнің де бұдан кейінгі өмірінде бізге белгісіз саяси белсенділігін азайту түрінде өмір сүруімен тарихта қалды.

Осы жерде, қазақ тарихында «қалмақ» атауымен берілетін тайпалық бірлестікке анықтама беру қажеттігін атап өткіміз келеді. XIV ғасырдан бері жеке тайпалық бірлестік болып қалыптасқан бұл одақта – торғауыт, хошауыт, дәрбіт, шорос тайпалары кіретін. Осы тайпалық бірлестікті, қазақтар «қалмақтар», қытайлықтар «элюоттер», монғол тілдес тайпалар арасында «ойрат (орман тайпалары)», «зунгар (сол қол, сол қанат)» атауларымен атаған. 1628 ж. торғауыт тайпасы қазіргі Қазақстан аумағының солтүстігімен жылжи отырып Еділ мен Жайық арасына келіп қоныстанған. Хошауыттар Тибетке қоныс аударған. Бізге түсініксіз жайт, жеңілген қалмақтар қалайша қос өзен аралығын иемденді? - деген сауал туындайды. Ауыз әдебиетінде, торғауыттар Жайықтың сол жақ жағалауына келіп, ноғайлар бүгін-ертең өзеннен өтеді деп қауіптеніп отырғанда, «түнде желідегі құлын босанып ойнақтап, одан үйір жылқы шошынып, оның артынан жылқы табыны шошынып жосығанынан қалмақтар шабуыл жасады екен деп үдере көшкен екен, осылайша қалмақтар Еділ мен Жайық арасын иемденіп қалған екен» деген мәлімет қалған. Шын мәнінде, ноғай деп отырғанымыз XV ғ. 60 жылдары Қазақ хандығына қосылған, аталған кезеңде қазақ халқына айналған этникалық топтар болатын. 1758 ж. жоңғарлардың билік үшін жүргізген өзара күресі Қытайдағы Цинь әулетінің жазалау шаралары нәтижесінде тарихтан халық болып жойылуына әкеліп соқты. Ал, бұл кезде Еділ мен Жайық арасындағы қалмақтар Ресейдің бодандығының зардабын көріп жатқан болатын. Солтүстігінде Орынбор губерниясы, батысында Астрахань губерниясы, оңтүстікте шекарасы Каспий теңізіне тіреліп Шығысында Жайық өзені бойында Ресейдің осы атас казак округімен қоршалып тұр еді. Қалмақтар Ресейге түрлі салықтар, әскери міндеткерліктер төлеуге тиіс болды. Осыдан құтылу үшін 1771 ж. ақпан айында қалмақтар ата жұрты – Жоңғарияға көш түзеген болатын. Бұл көш маусым айына дейін созылып, «Шаңды жорық» атымен тарихта қалған болатын. 143 жылдан кейін босаған Еділ мен Жайық арасын Кіші Жүз тайпалары қайта иемденуге талпыныс жасады. Алайда патша үкіметі қазақтарға Жайықтың оң жақ жағалауына өтуіне тиым салған жарлық шығарды.

1773-1775 жылдардағы Дон казагы Е.Пугачевтің патшаға қарсы көтерілісіне Ресейдің Орынбор, Астрахан губернияларында тұратын башқұрт, ноғой, қалмақ және т.б. халықтарын тартты. Кіші Жүз қазақтарын да өз көтерілісіне тарту үшін олардың байырғы арманы – Еділ мен Жайық арасын қайтарып берем деген уәде берді. Сол себепті де қазақтар бұл көтеріліске қолдау

көрсетті. Е.Пугачев көтерілісі жеңіліспен аяқталды. Патша үкіметі көтерілісті аса қаталдықпен басып жаныштады. Халықтың жадынан бұл оқиғаны шығару үшін Жайық өзенін Орал деп өзгертіп Жайық казактары Орал казактары деп атала бастады.

1775 жылы патша үкіметі Кіші жүзді басқару жұмыстарын қайта ұйымдастырды. Орынбор губерниясы таратылып, Кіші жүз және Орта жүз аумағының бір бөлігі Сібір және Уфа генерал-губернаторлықтарының құрамына кірді (Қазақстан тарихы, 2002: 223). Патша үкіметінің іс-шараларын орындау үшін шекаралық комиссия құрылды. Жайық бойындағы шекаралық шептер қайта қалпына келтіріліп, бекініс қатайып, бекініс гарнизондары да күшейтілді. Патшалық шен беру, жалақы тағайындау саясаты арқылы сұлтандарды өз өкілі етіп бекітуге барын салды. Көтеріліс кезінде қос өзен аралығында емін-еркін көшіп жүрген қазақтарға қайтадан тиым салынды. Бұл тиым өз кезегінде Сырым Датұлы бастаған көтерілістің басталуына негізгі себеп болды.

Сырым Датұлы көтерілісіне мұрындық болған екінші мәселе – Нұралы ханның озбырлығы. Оның басты себебі – Нұралы ханның патша үкіметі мен Кіші Жүз қазақтарының арасында жағымсыз тұлғаға айналуы. Жарлық арқылы хандық билікті жоя алмайтынын білген патша үкіметі мемлекеттіліктің символы – хандарды қазаққа жағымсыз тұлғаға айналдыруға бар жанын салды. Патша жарлығы қазаққа тікелей жетпейтінін білгендіктен, қазақ хандары жарлығы түрде көрініс тапты. Нұралы хан да осылайша «екі оттың» ортасында жүрді.

1782 жылғы жарлық бойынша Нұралы хан мен оның туыстары Жайық арқылы өте алды және құқықтарын барынша асыра пайдаланды. Олар Орал казак әскерлері старшындарымен келісімге келе отырып, Жайықтан ақы төлемей өткен ауылдарды тонап, ал қазақтарды тұтқынға алып отырды. Сонан соң хан және оның маңындағылар халықтан тұтқындарды босатып алу үшін қаражат жинады. Жиналған қаражатты Орал әскери старшындарымен бөлісіп отырды. Осылайша, «әскери барлау» ісі ханның, шекаралық әкімшіліктің және казак басшыларының тұрақты табыс көзіне айналды.

Көтеріліске итермелеген келесі қысым – Орал казактарының озбырлығы түрінде көрініс тапты. 1742 ж. қазақтарға Жайықтың маңына жақындауға тиым салынды. Болған жағдайда, «өз беттерінше барымта жасауға» рұқсат берілді. 1760 ж. жарлыққа қосымша енгізілді. 1783 ж. жарлыққа сәйкес, қазақтарды ашық тонауға мүмкіндік берілді. Осы жылы Дондуков пен Назаров атамандар Кіші Жүз қазақтарынан 4900-дай жылқыны күштеп тартып алып кетті (Қазақстан тарихы, 2002: 226).

Орал казактарының қысымы барымтамен ғана шектелмеді. Қыс кезінде Жайық өзені қатып, оң жағалауға өту мүмкіндігі туындағанда Орал казактары казак ауылдарына Еділ мен Жайық аралығына қыстауға мүмкіндік берді. Бұл қадам қазақтың қамын ойлаудан емес, өздерінің құлқындарын тойдыру мақсатында болды. Өзеннің сол жағалауына өткен ауылдар көктемде сең бұзылмай кері оралуға тиісті болды. «Осы қызметі» үшін Орал казактары алым-салықты мал

түрінде алып отырды. Кіші Жүз қазақтары өз уәдесінде тұру үшін кепілдікке ауыл басшылары – билердің балаларын алып қалып отырды. Кепілге алынған балалардың оларды кепілдікке алғандардың үйінде қамқорлық пен мейірімге бөленбегені анық. Тиесілі салық төленбей қалған жағдайда кепілдікке алынған балалардың өлімге қиылу қаупі де бар еді. Сырымның екі ұлы – Қазы мен Қамбар 1778 жылғы казак-орыс атаманы Чагановтың шабуылы кезінде осындай шартпен мерт болғаны тарихқа белгілі оқиға.

Сырым Датұлы бастаған көтерілістің мақсаты – Еділ мен Жайық аралығын қайтарып алу, Нұралы хан мен Орал казактарының озбырлығына шек қою болды. Жерге шектеу қойған патша үкіметі болса, озбырлық көрсетіп отырған Ресейдің Орал казак әскери округі болды. Осы жағынан алғанда көтеріліс отарлық езгіге қарсы, яғни ұлт-азаттық болып саналады.

Көтерілістің қозғаушы күші – Кіші Жүз қазақтары, көтерілістің белгілі бір кезеңдерінде сұлтандар да болды. Көтеріліс басшысы Сырым Датұлына тоқталсақ, ол Пугачев көтерілісіне қатысқан адам. Бұдан біз оның соғыс ісінен хабары бар, қолбасшылық таланты бар, батыр тұлға екендігін көреміз. Ол беделі зор, ықпалы күшті байбақты руының старшыны болды (Қазақстан тарихы, 2022: 224). Ру старшыны болу Сырымның елдегі беделді, ауқатты адам екендігін көрсетіп отыр. Кеңестік дәуірде қандай да болмасын бір көтерілісті көрсеткенде, оның таптық тұрғыда, кедейдің байға қарсы күресі тұрғысынан көрсетілетіні тарихтан мәлім дүние. Сырымның ауқатты екендігін біле тұра Кеңестік тарихта қарастырылуы, оның отарлық езгіге қарсы бағытталуынан қабылданған болса керек. Ол 20 жасынан ақылдылығымен, әділдігімен, шешендігімен танымал болған тұлға. Сырымның шешендік өнеріне тоқталатын болсақ, мұндай қасиет көтеріліс басшысына қажет қасиеттер қатарынан табылатынын көруге болады. Исатай мен Махамбет көтерілісінде Исатай – батыр, ал Махамбет батыр болуымен қатар ақындығымен танымал тұлға. Көтеріліске халықты үндеу, олардың мәселелерін көтеру, халықтың рухын көтеру ақындар мен шешендердің мойнына жүктелетін дүние. Олай болса, Сырымның бойында осындай қасиеттің болуы, оның халыққа өз идеясын таратуға мүмкіндік бере алды. Сырым Нұралы ханмен құдандалы болды. Сырымның қарындасы Орын Нұралы ханға күйеуге шыққан (Мәшімбаев, 2015: 14). Көтеріліс мақсатының бірі – Нұралы ханды тақтан тайдыру болса, бұдан батырдың өзінің қамы үшін ғана емес, қарамағындағы халықтың қамы үшін күрескен тұлға екенін анық көруге болады. Сырымның қарамағына 2000-ға жуық түтін кірді. Жеке қасиеттері мен ел арасындағы беделі Кіші жүз қазақтарының ұлт-азаттық көтерілісіне басшылық жасауға мүмкіндік берді.

1783 жылға қарай даладағы жағдай ушығып, шарықтау шегіне жетті. Казак отрядтары қазақ ауылдарына шабуылдап, малдарын күштеп тартып әкетіп жатты. Қыстың қаталдығынан мал шығыны көп болды, азық-түліктің жетіспеушілігі жағдайды одан әрі қиындата түсті. Көктем мен жаз мезгілдерінде өзара шабуылдар тұрақты сипат алды. Міне, сол кездері халық көтерілісін Сырым Датұлы басқарды. 1783 ж. тамыздағы шабуылдардың

бірінде Сырым Орал казактары қолына тұтқынға түседі. Нұралы хан Сырымды қайтарып алу үшін 70 жылқы және 350 рубль күміс төледі (Путинцев, 1891: 33). Қазақ даласына қайта оралған Сырым көтерілісшілерді маңына жинап, Орал казактарына қарсы күресін жалғастырды.

Бұл кезде қазақтар көтерілісі жаппай сипат алып, оның басты бағыты Оралдың төменгі бойы мен Ор бекінісі аудандарына бағытталды. 1784 жылы қарашада Сырым Сағыз өзені маңына 1000 адамнан тұратын отряд жинады. Батырдың ханмен санаспай өз бетінше әрекет етуі хан екеуінің арасын салқындатты. Оның қозғалысына жауап ретінде қазақтардың наразылығын туындатқан жазалаушы отрядтар ауылдарды шабуылдап, тонады. 1775 жылдың көктемінен бастап Кіші жүз руларында қарама-қайшылық өріс алды.

Сырым отряды Жайықтың төменгі ағысындағы бекіністерге: Сахарный бекінісіне, Антоновский, Январцевский және т.б. форпостарға шабуылдады. Бұл кезде Айшуақ кепіл ретінде тұтқынға алынды. Сырым хандық және сұлтандық дәрежені сақтай алмаған Нұралы ханға қарсы шығады. Соңында осы жағдайдың нағыз иесі патшалық режим екені түсінікті болды.

Сырым казактармен партизандық соғыс жүргізді, көтерілісшілердің шағын отрядтары тұтқиылдан және бір мезетте әр жердегі шептерге, патша үкіметіне қызмет еткен хандар мен сұлтандар ауылдарына шабуыл жасады. Шағын топпен қимылдаған көтерілісшілер патша әскері мен казак отрядтарының қолына түспеді. Дала тұрғындары көтерілісшілерге белсенді түрде көмек көрсетті, соңына түскен жазалаушыларға жалған бағыт сілтеп оларды жасырды. Көтерілісшілер әрбір ауылдан өздеріне баспана мен көмек ала алды.

Нұралы ханның билігі дағдарысқа түсіп, халқы теріс айналды, ал Нұралының дәрменсіздігіне патша үкіметінің көзі жетті. Көтеріліс биліктің қатты алаңдатушылығын туғызған жаңа сатыға көтерілді. 1784 ж. Орынбор губерниясына қарасты Сібір және Самара өкілдігіне О.А.Игельстром тағайындалды. Игельстром қазақ мемлекеттілігі мен дербестігі саналған хандық билікті жоюға тырысты, сондықтан да реформа жүргізуді қолға алды.

Кіші жүз старшындары ханға көңілдері толмады, наразы болды, өз кезегінде ханның да старшындарға деген сенімі азайған еді. Нұралы хан О.А.Игельстромға шағымданды. «Халық арасында сіздің дәрменсіздігіңіз, – деп жазды губернатор, – ендігі жерде маған жауап бола алмайды, өйткені сіз қырғыз-қайсақ халқы басшысы болғандықтан, өз бағыныштыларыңызды менің талабымды қанағаттандыруға күшпен көндіру сіздің ісіңіз, әйтпесе сіздің ешбір сендірулеріңізге баға бере алмаймын» (Бекмаханова, 1980: 178).

«1785 жылдың күзінде патша әкімшілігі кеңесімен Кіші жүз старшындарының съезі болып өтті, онда Кіші жүзді басқаруды 3 бөлікке бөлу, жоғары билік басына съезд таңдауы бойынша старшын тағайындау мәселесі шешілді. Сонымен қатар патша әкімшілігіне бағытталған Нұралы ханды биліктен аластату, қысқы жайылым көлемін кеңейту, казактардың шапқыншылығын тоқтату секілді мәселелер де қаралды. С.Датұлы кеңесші болып сайланды. Шекаралық сот мекемесі туралы шешім қабылданды, жаңадан хан сайлау, Қайып хан мәселесі

қаралды, бірақ Игельстром бұл шешіммен келіспеді. Старшындар патша үкіметіне адалдыққа ант берді. Игельстром 17 старшынға ауылымен Сахарная бекінісінен Гурьевке дейінгі Орал бойында көшіп-қонуға рұқсат етті, бұл өз кезегінде көтерілісті бәсеңдетуге көмектесті.

1786 ж. сәуір айында қайта көтерілген қазақтардың тегеурініне шыдамаған Нұралы хан Ресейден қорған іздеді. II Екатерина шешімімен биліктен аластатылып, саяси қуғындалушы ретінде Уфаға жер аударылған Нұралы 1790 жылы сол жерде қайтыс болды. 1791 жылы Ералы Кіші жүзге хан болып сайланды.

Қазақ даласында болып жатқан жағдайды патша әкімшілігі өз пайдасына пайдалануды көздеп, хандық билікті жойды. 1786 жылы «Игельстром реформасы» аталған Кіші жүзді басқару жобасы мақұлданып, бекітілді. Саяси билік Орынбор әкімшілігінің қолына шоғырландырылды, шекаралық сот үлкен құзыретке ие болды. Сонымен қатар керуен сарай мен бірнеше қала тұрғызу ұйғарылды. Дәстүрлі қоғамдық-саяси ұйымдарды түбегейлі өзгерту Қазақстанды бейбіт жолмен отарлауға бағындыруды көздеді. Реформаның мақсаты – Кіші жүздегі хандық билікті жою болып табылды.

Ірі старшындар мен билердің басым бөлігі хандық билікті сақтауды қолдай отырып, реформаның жүргізілуіне қарсы болды. Жаңа басқару аппараты өміршең болмады, расправа (жаза, жәбір) бірде-бір рет жиналмады. Шындығында, билік старшындардың қолында болды. Нұралы ханның інісі Ералы сұлтан хандық билікті қалпына келтіру әрекетін бастады. Оны Орта жүзден Уәли хан, Абылайдың ұрпақтары – сұлтандар қолдады. 1786 ж. тамызда Ералы және оның маңындағылар Кіші жүзде орын алған бақытсыздықтың басты кінәлілері деп есептеп, Сырым мен оның серіктестерін ұстады. Сондай-ақ, Ералы Сырымды Нұралы ханға айырбастауды да ойластырды. Барон Игельстром өз реформасының тірегі болады деп есептеп, Сырымды тұтқыннан босатуды жақтады. 1786 ж. көктемде Сырым тұтқыннан босатылды (Вяткин, 1998: 209).

Осы жылдың қыркүйек айында шекаралық сотты құруға келісілген старшындар съезі шақырылды. Сот 1786 ж. ашылып, Сырым тархан лауазымына ие болды, патша әкімшілігі тарапынан биліктен шеттетілді. Қолында толықтай билігі жоқ Сырым серіктестерімен бірге өз билігін жергілікті жерлерде нығайтуға тырысты. Өзінің дербес саясатын жүргізе отырып, ол Орынбор әкімшілігімен арақатынасын алшақтатып алды, әрі реформаны орындамау көтерілістің жалғасы екендігін түсінді.

Патша үкіметі реформаның еш нәтиже бермегенін көре отырып, хандық билік пен бұрынғы басқару жүйесін қайта қалпына келтіруді ұйғарды. Алғаш рет О. Игельстром 1792 ж. жұмыстан босатылып, орнына 1792-1794 жылдар аралығында жаңа губернатор А.А. Пеутлинг тағайындалды. Ол отарлау саясатын одан әрі күшейте түсті, қазақ даласына көтерілісшілерді жазалау үшін үнемі жазалаушы отрядтарын жіберіп отырды (Қазақстан тарихы, 2022: 231).

Жаңа губернатордың басшылығы кезінде хандық билік қалпына келтіріліп, Ералы сұлтан хан сайланды. Сырым бұл жағдайға өз қарсылығын білдіріп, көтерілісшілерді шекаралық шептерге шоғырландырды. Көтерілістің жаңа кезеңі басталады, Сырым патша үкіметінің тікелей қарулы күшіне қарсы тұрып, Ресейге соғыс жариялады. Жергілікті әкімшілік қозғалысқа қатысы барын анықтап алмай, қазақ ауылдарын шабуылдауға көшті, осыдан кейін 5000 түгін Оралдан көшіп кетті. Патша әскерімен бірге көтерілісті басуға Сырымның қарсыластары – сұлтандар да атсалысты. Ақсақалдардың едеуір бөлігі Сырымға қосылудан бас тартуда жер мәселесі, Жайық ауданындағы жайылымнан айрылып қалудан қорқу үлкен рөл атқарды.

Қозғалыстың жаңа кезеңінде батыр тұрақсыздық пен тиянақсыздық танытып, хандық билікті жою талабынан бас тартты. Сырым «тіл алғыш» хан таңдаудағы билер мен старшындардың талабына қосылды.

1794 ж. жазда Ералы хан қайтыс болып, Орынбор әкімшілігі Нұралы ханның ұлы Есімді хан етіп сайлады (Касымбаев, 1999: 231). Қозғалыстың жаңа өрлеу тұсы 1795-1796 жж. жұттан кейін басталады. Есімнің өзіне көмектеспейтінін түсінгеннен кейін, Сырым оған да қарсы соғыс жариялайды. Оның бір бітімге келмеу ұстанымы көптеген старшындардың одан теріс айналуына алып келді. Қайта билікке келген Игельстром оны бейтарап қалдыру үшін батырмен келісімге келуге тырысты. Бірақ, 1797 ж. көктемде Есім хан Сырым сарбаздарының қолынан қаза табады (Қазақстан тарихы, 2022: 233). Қазақ даласында Айшуақ сұлтан басшылық еткен хандық кеңес шақырылды. Игельстромды күтпей, халық съезін шақырмай-ақ, кеңесте жаңа хан сайланды, ол Қаратай сұлтан болатын. Бұл ру басшыларын қолдаған сұлтандардың хан кеңесіне наразылығын білдіретін еді. Сырым Сырдария аймағында көшіп-қонды, старшындармен татуласып, күресті тоқтатамын деп мәлімдеме жасады. Ол хан кеңесі алдына Кіші жүздегі жағдайды тыныштандыру, руаралық барымтаны жою, Орал казактарымен қақтығыстар, тұтқындар алмасу жөніндегі өзінің талабын қойды. Соның ішінде Кіші жүздегі старшындық басқару қалпына келтірілді, Игельстром Айшуақты хан сайлайды. Бұл ұсыныс сұлтандарды да, ру старшындарын да қанағаттандырды. Жасамыс тартқан Айшуақ хан қазақ жүздері өмірінде шешуші рөл атқармады. Ру старшындары мен сұлтандар бір мәмілеге келіп татуласуы С. Датұлының жанына рубасыларын топтастырып, сұлтандар мен патша әкімшілігіне қарсы күрес жүргізуіне кедергі келтірді. Жазалаушы отряд қудалауына түсіп, жақтастарының басым бөлігінен айырылған Сырым кеңес отырысына келіп, күресті тоқтататындығын мәлімдеді. Сырым 1797 ж. Хиуаға қоныс аударып, 1802 ж. сонда қайтыс болады. Аңыздарға қарағанда уланып өлген (Қазақстан (Қазақ елі) тарихы, 2016: 37).

14 жылға созылған көтерілістің жеңіліс табуына билер мен старшындардың сатқындығы, басшылардың тұрақсыздығы, Жайық пен Еділ аралығында мал жаюға рұқсат етілуі, көтерілістің бірден-бір себебі саналған жер мәселесінің уақытша бәсеңдеуі себеп болды. Көтерілістің басты қозғаушы күші – отарлық

езгіден, хан, сұлтан, патша әкімшілігі озбырлығынан құтылуға талпынған шаруалар болды. Олар Еділ мен Жайық аралығындағы қалмақтардан босаған, қазақтың ауыз әдебиетінде көп айтылған «Еділ мен Жайық аралығына» қайта қоныстануға ұмтылды. Көтеріліске Кіші жүздегі өз жағдайларын нығайтуға ұмтылған билер мен старшындар да қатысып, хандар мен сұлтандарды билікпен бөлісуге мәжбүр етті. С.Датұлы халық бұқарасының жер үшін күресін қолдай отырып, мемлекеттіліктің жаңа формасын құруға, хандық билікті халық жиналысымен алмастыруға, олардың арасында билікті старшындардың қолына беруге ұмтылды. Көтерілістің соңында ұзаққа созылған күрестің нәтижесі патша әкімшілігі тарапынан қантөгіс туғызбау үшін Сырым батырдың бейбіт өмірге оралуына себепкер болды. Ол өмірінің соңын Хиуа хандығы аумағында өткізді. Батырдың бейбіт өмір сүруі оның жауларына да тағат бермеді. Ол 1802 жылы дүниеден өтті. Сырымның өлімінде қастандық жасалды деген болжам да бар.

Қорытынды

Қазақ халқы тарихындағы Сырым Датұлы басқарған Кіші жүз қазақтары көтерілісі маңызды тарихи оқиға болып табылады. Бұл көтеріліс ұлт-азаттық сипатқа ие бола тұра, ұлттық сана-сезімнің өсуіне әсер етті және өз кезегінде басқа көтерілістерге жол ашып берді. Патша әкімшілігі Кіші Жүз қазақтарының 1773-1775 жж. Е.Пугачев көтерілісіне қатысуы, 1783-1797 ж. Сырым Датұлы басқарған көтеріліске итермелеуінің басты себебі – Еділ мен Жайық арасындағы жер мәселесі екендігін түсінді. Бұл жерлерді қазақтарға қайтарма бұдан кейінгі көтерілістерге ұласатынын сезді. 1801 жылы патшаның рұқсатымен Кіші жүздің рулары Бөкей сұлтанның басшылығымен Жайық өзенінің оң жағасына өтуге арнаулы рұқсат алды. Жайық және Еділ аралығында Ішкі ордада Бөкей хандығы құрылды. Сырым Датұлы басқарған көтерілістің нәтижесіне тереңірек үңілетін болсақ, сол кезде Бөкей Ордасы құрылмаған болса, бүгінгі Батыс Қазақстан, Атырау облыстарының Еуропалық бөлігі, яғни Жайықтан батысқа қарайғы жерлер қазіргі Қазақстан Республикасы аумағы болмас еді. Егер бұл аймақ Қазақстан жеріне кірмеген болса Каспий теңізінің жағалауының 26 пайызы бізге тиеселі болмас еді. Қазақстан Республикасының тәуелсіздік жылдары елімізге тартқан инвестициясының 50 пайызы осы өңірге тиеселі. Бүгінгі Қашаған кеніші, Теңізшевройл компаниясының нысандары да осында шоғырланғандығын ескерсек, Сырым Датұлы сияқты біртуар азаматтарымыздың жеріміздің тұтастығын сақтауға қосқан үлесі өлшеусіз дер едік.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан тарихы. Бес томдық. 3-том. (2022). – Алматы: «Атамұра». -768 б.
2. Мәшімбаев С.М. (2015) Сырым Датұлы (1742-1802 жж). – Алматы: Қазақ университеті. 122 б.
3. Путинцев Н.Г. (1891). Хронологический перечень событий из истории Сибирского казачьего войско со времени водворения Западно-Сибирских казаков на занимаемой ими ныне территории. Омск. 256 с.

4. Бекмаханова Н.Е. (1980) Формирование многонационального населения Казахстана и северной Киргизии: Последняя четверть XVIII – 60-е годы XIX вв. – М., 279 с.
5. Вяткин М.П. (1998) Батыр Срым. – Алматы, «Санат». 344 с.
6. Касымбаев Ж.К. (1999) Государственные деятели казахских ханств (XVIII в.). Алматы. 289 с.
7. Қазақстан (Қазақ елі) тарихы. Қазақстан отаршылдық және тоталитарлық жүйелер қыспағында. (2016) 3 кітап. Оқулық. Алматы, Қазақ университеті. 455 б.

REFERENCES

1. Qazaqstan tarihy. Bes tomdyq. 3 tom. (2022). – Алматы: “Атамұра”. -768 б.
2. Mashimbaev S.M. (2015) Syrym Datuly (1742-1802 zh.). – Алматы: Qazaq universiteti. 122 б.
3. Putintsev N.G. (1891). Khronologicheskiy perechen' sobytiy iz istorii Sibirskogo kazach'yego voyska s momenta obrazovaniya Zapadno-Sibirskogo kazachestva na territorii, zanimayemoy imi nyne territorii. Omsk 256 pp.
4. Bekmakhanova N.E. (1980) Formirovaniye mnogonatsional'nogo naseleniya Kazakhstana i Severnoi Kirgizii: poslednyaya chetvert' XVIII - 60-ye gody XIX veka. M., 279 s.
5. Vyatkin M.P. (1998) Batur Srym. – Алматы, “Sanat”. 344 s.
6. Kasymbaev Zh.K. (1999) Gosudarstvennyye deyateli Kazakhskikh khanstv (XVIII vek). Almaty. 289 b.
7. Qazaqstan (Kazakh eli) tarihy. Qazaqstan otarshyldyk zhone totalitarlyk zhuyeler kyspagynda. (2016) 3 tom. Oqulyk. Almaty, Qazaq universiteti. 455 b.

**МАЗМҰНЫ
ПЕДАГОГИКА**

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ЖЕЛІЛІК КОММУНИКАЦИЯ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ ТЕОРИЯЛАРЫНЫҢ ДИСКУРСТЫҚ ТАЛДАУЫ.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.Қ. Қорғанбаева, Д.Ә. Қаражанова МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	18
С.Қ. Әбілдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, Қ.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КӨЛДЕНЕҢ DAҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Кітапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ – МЕКТЕПТЕГІ МЕТАПӨНДІК БІЛІМ БЕРУ НӘТИЖЕЛЕРІН МОНИТОРИНГЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкевич БИОАЛУАНТҮРЛІКТІ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ КІРІКТІРУ.....	52
А.Н. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серікова STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАОК-ДЫҢ MAҢЫЗЫ	76
М. Аширмбетова, Д. Шаяхметова УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН БІЛУ DEҢҒЕЙІН ЖОҒАРТУДА КОГНИТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Құлжанбекова, А. Хамидова ТҰРАҚТЫ ДАМУ ҮШІН ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ БІЛІМ БЕРУ BAҒДАРЛАМАСЫНА МЕДИА САУАТТЫЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Қуралбаева, А.Б. Сақулова ОРТА МЕКТЕПТІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ ОҚУЛЫҒЫНА ЕНДІРІЛГЕН МӘТІНДЕРДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ MAҢЫЗЫ.....	112
М. Ерденев МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОБОТАНИКАЛЫҚ БІЛІМДІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	126
Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДА ПОШТА-ТЕЛЕГРАФ МЕКЕМЕ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ (XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ- XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	142
Ғ.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ STEM ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ІЗДЕНУШІЛІК DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	153
Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимқулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНЫҢ «TEHDEУЛЕР MEH TEHСІЗDІKTEP» MAЗMҰNDЫҚ ЖЕЛІСІН ОҚЫП-ҮЙPEHУDE APACAC OҚЫТУ TEХНОЛОГИЯСЫН ҚOЛДАНУ.....	169
Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абильдинова, Джелал Карача ӘДЕБИ ШOЛУ: ЖAҢAPТЫЛАТЫH ЭHЕРГИЯ КӨЗDEPІ MEH БІЛІM БЕРУDEГІ AҚПAPATТЫҚ TEХНОЛОГИЯЛАP APACЫHДАҒЫ БАЙЛAНЫС.....	185
М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ИСЛАМНЫҢ ТАРАЛУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ KEЙБІP MӘCEЛEP (Bатыс зерттеушілерінің еңбектері бойынша).....	196
Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Аманғалиева ОРТА MEКTEПTE TPИГОНOMETPИЯЛЫҚ ФУHКЦИЯЛАP APҚЫЛЫ KEЙБІP ФOPМУЛАЛАPДЫ DEЛEЛDEУ.....	212

Г.Б. Қыдырбаева, А.С. Стамбекова БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СЛІТ ТЕХНОЛОГИЯСЫНА КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	229
Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева «СЫРЫМ ДАТУЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС» ТАҚЫРЫБЫН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	242
Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСТАРЫ (MOOCS) – БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ.....	254

ЭКОНОМИКА

А.А. Абдикадинова, Ж.Т. Темірханов ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ: МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕРСПЕКТИВАСЫ.....	271
Е.Б. Аймағамбетов, М.Қ. Жоламанова, Е.А. Ставбунник ӨҢІРДІҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЖАЙ- КҮЙІН ТАЛДАУ (ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА).....	288
А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, С. Christauskas МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ДАМУЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАБИғИ РЕСУРСТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	302
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	316
М.Қ. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова БУХГАЛТЕРИЯДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.....	333
А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, Қ.Ж. Демеуова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКА САЛАЛАРЫ БӨЛІНСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	345
З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов ЛОГИСТИКА КӘСПКЕРЛІК ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	358
А.М. Казамбаева, С.М. Есенғалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А. А. Саякбаева АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНДІРСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ТӘСІЛДЕРІ: ҒЫЛЫМ МЕН БИЗНЕС АРАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ.....	376
Г.К. Кеңес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫНА КӨШУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Қадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ДАМУШЫ ЕЛДЕРДЕГІ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР (АФРИКА ҰЛЫ КӨЛДЕРІ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА).....	413
Б.С. Қорабаев, Г. Абуселидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ТАБИғАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ЕСЕБІ МЕН ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ МОДЕЛДЕРІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусаинов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б.Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов ӨҢІРДІҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	462
Е.Т. Меңдіқұл, Г.К. Кеңес, Ж.К. Басшиева, Э.С. Балапанова, Р.К. Айтманбетова АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	483

Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырқа ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛЕРДІҢ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Қожамжарова ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова ЕҢБЕКПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ТАЛДАУ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ САПАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫ БОЙЫНША).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРАМДЫЛЫҒЫН БАҒА АЛУ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.Қ. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несіпбеков, И. Узун ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ ҮРДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.Қ. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРТІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АӨК-НІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ.....	593

СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИКА

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИЙ СЕТЕВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ И ЦИФРОВОГО ЭТИКЕТА.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.К. Корганбаева, Д.А. Каражанова ОСОБЕННОСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА.....	18
С.К. Абильдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, К.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова РАЗВИТИЕ ТРАНСВЕРСАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Китапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ФОРМИРУЮЩЕЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ МОНИТОРИНГА МЕТАПРЕДМЕТНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ШКОЛЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкеевич ИНТЕГРАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ БИОРАЗНООБРАЗИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	52
А. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серикова РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ СТАРШЕЙ ГРУППЫ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек ЗНАЧЕНИЕ МООК В ФОРМИРОВАНИИ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ.....	76
М. Аширмбетова, Д. Шаяхметова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Кулжанбекова, А. Хамидова ВКЛЮЧЕНИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ПРОГРАММУ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Куралбаева, А.Б. Сақулова ДИДАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕКСТОВ, ВКЛЮЧЕННЫХ В УЧЕБНИК КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ.....	112

М. Ерденов

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ВНЕКЛАССНОЕ ОБУЧЕНИЕ ЭТНОБОТАНИЧЕСКИМ ЗНАНИЯМ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....126

Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева

СЛУЖАЩИЕ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СЕМИРЕЧЕНСКОЙ ОБЛАСТИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА).....142

Г.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....153

Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимкулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕМЫ «УРАВНЕНИЯ И НЕРАВЕНСТВА»).....169

Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абылдинова, Джелал Карача

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР: ВЗАИМОСВЯЗЬ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....185

М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМА ПРОНИКНОВЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ИСЛАМА В СРЕДНЕЙ АЗИИ В РАБОТАХ ЗАПАДНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....196

Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Амангалиева

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО НЕКОТОРЫХ ФОРМУЛ С ПОМОЩЬЮ ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....212

Г.Б. Кыдырбаева, А.С. Стамбекова

ОТНОШЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К CLIL ТЕХНОЛОГИЯМ В МНОГОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....229

Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдаuletova, Б. Едил, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕМЫ «НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ СЫРЫМА ДАТУЛЫ» ПО ПРЕДМЕТУ ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА.....242

Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова

МАССОВЫЕ ОТКРЫТЫЕ ОНЛАЙН-КУРСЫ (MOOCS) КАК ИНСТРУМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.....254

ЭКОНОМИКА**А.А. Абдикадирова, Ж.Т. Темирханов**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ: ПЕРСПЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА.....271

Е.Б. Аймагамбетов, М.К. Жоламанова, Е.А. Ставбунник

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ ЭКОЛОГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ).....288

А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, К. Кристаукас

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА302

Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММ ПО ПОВЫШЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....316

М.К. Болсынбек, Р.А. Ер尼亚зов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В БУХГАЛТЕРИИ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ.....333

А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, К.Ж. Демеуова

ПУТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗДЕЛЕНИИ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....345

З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов

ЛОГИСТИКА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА.....358

А.М. Казамбаева, С.М. Есенгалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А.А. Саякбаева ИНТЕГРИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: РОЛЬ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ НАУКОЙ И БИЗНЕСОМ	376
Г.К. Кенес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕРЕХОДА К ОРГАНИЧЕСКОМУ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Кадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ (НА ПРИМЕРЕ АФРИКАНСКИХ СТРАН ВЕЛИКИХ ОЗЕР).....	413
Б.С. Корабаев, Г. Абуслидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛЕЙ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМ ПРИРОДООХРАННЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАТРАТ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусайнов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б. Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА.....	462
АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	483
Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырка РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Кожамжарова ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ РИСКОВ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ УЧЕТА И ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.К. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несипбеков, И. Узун ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.К. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТРАНСФЕРТА ТЕХНОЛОГИЙ.....	593

**CONTENTS
PEDAGOGYR**

U.M. Abdigapbarova, A.D. Syzdykbayeva, A.M. Baikulova DISCURSIVE ANALYSIS OF THE THEORIES OF NETWORK COMMUNICATIVE CULTURE AND DIGITAL ETIQUETTE.....	7
M. Abdinag, Zh. Korganbaeva, D. Karazhanova FEATURES OF CONTINUING EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS.....	18
S.K. Abildina, A.O. Auken, I.D. Bakirova, K.J. Balapanova, J.U. Dagarova DEVELOPMENT OF TRANSVERSAL SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	28
S.T. Aytbaev, S.V. Sumatokhin, A.A. Kitapbayeva, D.U. Seksenova, G.B. Atalikhova FORMATIVE ASSESSMENT – AS A TOOL FOR MONITORING METASUBJECT EDUCATIONAL RESULTS AT SCHOOL.....	38

M.B. Amanbayeva, A.D. Maimatayeva, S.A. Yessenturova, P.V. Stankeevich INTEGRATING THE RESULTS OF BIODIVERSITY RESEARCH INTO THE EDUCATIONAL PROCESS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	52
A. Amanzholova, R.K. Izmagambetova, O.S. Serikova DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN BASED ON STEAM TECHNOLOGY.....	63
A.G. Aubakir1, D.U. Seksenova, T.R. Ospanbek THE IMPORTANCE OF MOOCS IN THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	76
M. Ashirimbetova, D. Shayakhmetova THE USE OF COGNITIVE STRATEGIES IN IMPROVING UNIVERSITY STUDENTS' LEVELS OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY.....	93
P. Yelubayeva, M. Burkitbayeva, G. Kulzhanbekova, A. Khamidova INCORPORATING MEDIA LITERACY IN LANGUAGE EDUCATION CURRICULUM FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	102
Zh.S. Yergobekova, A.A. Kuralbayeva, A.B. Sakulova DIDACTIC SIGNIFICANCE OF TEXTS EMBEDDED IN THE TEXTBOOK OF THE KAZAKH LANGUAGE OF SECONDARY SCHOOL.....	112
M. Erdenov WAYS OF FORMATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF STUDENTS THROUGH EXTRACURRICULAR TEACHING OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE.....	126
G.Z. Iskakova, A.S. Yskak, N.A. Tasilov, R.ZH. Mrzabayeva EMPLOYEES OF POSTAL AND TELEGRAPH INSTITUTIONS OF THE SEMIRECHENSK REGION (SECOND HALF OF THE 19TH - FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY).....	142
G.I. Issayev, D.ZH. Yussupova, A. Issayev FORMING STUDENTS' RESEARCH SKILLS BY IMPLEMENTING STEM TECHNOLOGIES IN THE SUBJECT OF BIOLOGY.....	153
R.I. Kadirbayeva, B.T. Alimkulova, A.M. Bazarbayeva, Kh.T. Kenzhebek APPLICATION OF MIXED LEARNING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF THE CONTENT LINE OF THE SCHOOL MATHEMATICS COURSE «EQUATIONS AND INEQUALITIES».....	169
Zh.R. Karatayeva, G.M. Abildinova, Celal Karaca LITERATURE REVIEW: INTERCONNECTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AND INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION.....	185
M. Kasimbekova, E.T. Kartabayeva, R.ZH. Mrzabayeva THE PROBLEM OF PENETRATION AND STATEMENT OF ISLAM IN CENTRAL ASIA IN THE WORKS OF WESTERN RESEARCHERS.....	196
B.Z. Kenzhegulov, Zh. Saidolkzyzy, R.K. Amangaliyeva PROVING SOME FORMULAS USING TRIGONOMETRIC FUNCTIONS IN HIGH SCHOOL.....	212
G. Kydyrbayeva, A. Stambekova ATTITUDES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TOWARDS CLIL- TECHNOLOGIES IN MULTILINGUAL EDUCATION.....	229
E.N. Noyanov, M.D. Baidavletova, B. Edil, R.ZH. Mrzabayeva PROBLEMS OF TEACHING THE TOPIC OF THE "NATIONAL LIBERATION UPRISING LED BY SYRYM DATULY" IN THE DISCIPLINE OF HISTORY OF KAZAKHSTAN.....	242
D. Shrymbay, E. Adylbekova MASSIVE OPEN ONLINE COURSES (MOOCS) – A TOOL FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	254

EKONOMICS

A.A. Abdikadirova, Zh.T. Temirkhanov RESEARCH OUTPUT EFFECTIVENESS: A PUBLIC AUDIT PERSPECTIVE.....	271
Ye.B. Aimagambetov, M.K. Zholamanova, Ye.A. Stavbunik ANALYSIS OF THE STATE OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE KARAGANDA REGION).....	288

A. Alibekova, L. Sembiyeva, Z. Bashu, S. Ydyrys, C. Christauskas ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF NATURAL RESOURCES IN THE FRAMEWORK OF THE DEVELOPMENT OF STATE AUDIT	302
E. Balapanova, R. Arzikulova, A. Issaeva, M. Nurgabylov, K. Tastanbekova ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF FINANCIAL LITERACY PROGRAMS IN KAZAKHSTAN.....	316
M. Bolsynbek, R. Yeriyazov, A. Auyesbekova, M. Zhumazhanova, K. Baidairova ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING: ADVANTAGES AND CHALLENGES....	333
A. Ibrasheva, K. Kamali, A. Sugurova, Sh. Igenbayeva, Demeuova K. WAYS TO DEVELOP INNOVATIVE ACTIVITY IN THE DIVISION OF SECTORS OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	345
Z. Imanbayeva, Y. Kunyazov, D. Bekniyazova, G. Bekenova, M. Nurgabylov LOGISTICS AS A KEY FACTOR OF BUSINESS EFFICIENCY.....	358
A. Kazamyayeva, S. Yessengaliyeva, K. Nursapina, N. Ibadildin, A. Saiakbaeva INTEGRATED APPROACHES TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION: THE ROLE OF COOPERATION BETWEEN SCIENCE AND BUSINESS.....	376
G. Kenges, R. Berstembayeva, G. Mukasheva, G. Orynbekova, D.T. Zhumanova ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT OF THE TRANSITION TO ORGANIC AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	393
A. Kizimbayeva, A.K. Kadyrbergenova, G.T. Akhmetova, A.T. Zhanseitov FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF THE GREAT LAKES COUNTRIES OF AFRICA).....	413
B.S. Korabayev, G. Abuselide, B. Kadyrov, B. Yespenbetova PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS MODELS OF THE EFFECTIVENESS OF ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL COST SYSTEMS	426
A. Kultanova, X. Kusainov, B. Zhakupova, N. Kalyuzhnaya, A. Rakhmanova IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICY AS A FACTOR IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN.....	444
D.S. Makhmetova, E.B. Tlessova, L.B. Gabdullina, A.T. Karipova, M. Nurgabylov THE STATE AND PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGION.....	462
Y. Mengdikul, G. Kenges, Zh. Bashieva, E. Balapanova, R. Aitmanbetova AGRICULTURAL COMPLEX AND ITS ROLE IN ENSURING COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY	483
B.B. Mubarakova, N.C. Kaftunkina, M.M. Mukhamedova, M.S. Kayumova, Dyrka Stefan THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN PROVIDING EMPLOYMENT OF THE POPULATION.....	500
D. Muratova, K. Abdykulova, J. Tenizbaeva, B. Sergazieva, G. Kozhamzharova KAZAKHSTAN'S FINANCIAL STABILITY AND RISK ASSESSMENT CRITERIA.....	514
G. Nassyrova, Sh. Aitimova RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE EMPLOYED POPULATION.....	532
G.Rakhimzhanova, A. Maidyrova, A.A. Kocherbayeva, L. Shayakhmetova ECONOMIC ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL (ON THE EXAMPLE OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION).....	546
A. Sadvakassova, A. Xembayeva, G. Demeuova, A. Mukatay, Il. Bordiyanu CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF ACCOUNTING SYSTEMS AND ASSESSMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN ENTERPRISE.....	563
K. Satymbekova, Zh. Taibek, D. Zhakipbekova, B. Satenov, Ye. Nesipbekov, Y. Uzun WAYS TO IMPROVE THE PROCESSES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PROJECTS AND DETERMINING THEIR ECONOMIC EFFICIENCY.....	581
K.E. Shertimova, M.K. Seidakhmetov, Zh.K. Taibek, G.Ye. Maulenkulova, V. Seitova THE ECONOMIC MECHANISM OF INCREASING THE INNOVATION POTENTIAL OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN WITH THE USE OF TECHNOLOGY TRANSFER.....	593

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.12.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.